

TEMA MONOGRÀFIC

El Museu Pedagògic de Castelló. Una demanda dels mestres en el primer terç del segle xx

*The Pedagogical Museum of castellón.
A demand of the teachers in the first third
century XX*

Manel Martí Puig
puig@uji.es
Universitat Jaume I (Espanya)

Data de recepció de l'original: gener de 2021

Data d'acceptació: juliol de 2021

RESUM

El present article mostra l'interès i l'esforç dels mestres que exercien la seva docència en les escoles de la província de Castelló a principis del segle xx per posar en marxa el Museu Pedagògic Provincial en la capital de la Plana. Demanaven una institució que els ajudés i complimentés la mancança de formació inicial de les escoles de magisteri; volien conèixer noves metodologies que potenciaren l'ensenyament actiu i l'educació integral, on el llibre de text i la memorització no foren les úniques ferramentes pedagògiques; un lloc on poder consultar des de tractats de pedagogia fins les últimes revistes i publicacions nacionals i estrangeres; amb un servei de préstec d'exemplars, tant per a mestres com per al públic en general; i que oferirà formació als mestres, en especial als rurals. La influència dels postulats de la Institució Lliure d'Ensenyança es veu clarament reflectida en aquestes demandes. La informació que es mostra prové

de l'anàlisi dels 541 números de la Revista *La Escuela*¹ des de l'any 1912 fins l'any 1933, dipositats en el fons documental de l'arxiu municipal de Castelló, i del *Boletín de Educación*² número 4 de setembre de 1937 publicat en Castelló, de la biblioteca particular d'Enric Soler i Godes.³

PARAULES CLAU: museu pedagògic, renovació pedagògica, escola rural.

ABSTRACT

This article shows the interest and effort of teachers who taught in schools in the province of Castellón in the early twentieth century to launch the Provincial Pedagogical Museum in the capital. They asked for an institution to help them and complement the lack of training in the teaching schools; they wanted to know new methodologies that promoted active teaching and comprehensive education, where the textbook and memorization were not the only tools; a place to consult from pedagogy treatises to the latest national and

foreign magazines and publications; with a copy lending service, both for teachers and the general public; and that it would offer training to teachers, especially in rural areas. The influence of the postulates of the Free Institution of Education is clearly reflected in its demands. The information shown comes from the analysis of the 541 issues of the Magazine *La Escuela* from 1912 to 1933, deposited in the documentary collection of the municipal archive of Castellón, and the *Boletín de Educación* number 4 September 1937 published in Castellón, from the private library of Enric Soler i Godes.

KEYWORDS: pedagogical museum, pedagogical renewal, rural school.

¹ *La Escuela* era una revista setmanal que editava el «Órgano de la Asociación Provincial y de la Federación de Levante del Magisterio Nacional de 1ª Enseñanza». L'Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Castelló té exemplars des de 1912 fins 1933.

² El *Boletín de Educación* va començar a publicar-se en maig de 1937. Tenia una periodicitat mensual i l'impressió la papereria Plácido Gómez de Castelló. La Inspecció provincial permetia a l'habilitat de cada escola descomptar 5 pessetes per tal que els centres tingueren aquesta publicació.

³ Enric Soler i Godes, va ser alumne de Pompeu Fabra quan va estudiar magisteri en la Normal de Tarragona. Va assistir a l'escola d'Estiu de Barcelona en 1932 on va conèixer les tècniques Freinet. La influència d'aquestes tècniques i l'Escola Nova, el va animar a canviar els mètodes pedagògics del moment introduint un ensenyament participatiu de l'alumnat, va difondre l'educació a tota la societat, va fomentar el coneixement de l'entorn més immediat, del valencià i de la tècnica de la impremta amb la correspondència escolar. És un dels pioners en la introducció del moviment de renovació pedagògica en el País Valencià.

RESUMEN

El presente artículo muestra el interés y el esfuerzo de los maestros que ejercían su docencia en las escuelas de la provincia de Castellón a principios del siglo XX para poner en marcha el Museo Pedagógico Provincial en la capital. Pedían una institución que les ayudara a suplir la carencia de formación inicial de las escuelas de magisterio; querían conocer nuevas metodologías que potenciaran la enseñanza activa y la educación integral, donde el libro de texto y la memorización no fuesen las únicas herramientas pedagógicas; un lugar donde poder consultar desde tratados de pedagogía hasta las últimas revistas y publicaciones nacionales y extranjeras; con un servicio de préstamo de ejemplares, tanto para maestros como para el público en general; y que ofreciera formación a los maestros, en especial a los rurales. La influencia de los postulados de la Institución Libre de Enseñanza se ve claramente reflejada en sus demandas. La información que se muestra proviene del análisis de los 541 números de la Revista *La Escuela* desde 1912 hasta 1933, depositados en el fondo documental del archivo municipal de Castellón, y del *Boletín de Educación*, número 4 de septiembre de 1937 publicado en Castellón, de la biblioteca particular de Enric Soler i Godes.

PALABRAS CLAVE: museo pedagógico, renovación pedagógica, escuela rural.

I. ELS MUSEUS PEDAGÒGICS: ORIGEN I EVOLUCIÓ.

L'exposició universal que es va celebrar en Londres l'any 1851 va ser el punt de partida per al naixement dels museus pedagògics en crear una secció educativa en el Museu de la Indústria de Stuttgart a Alemanya després de veure la falta d'ensenyament de les aplicacions industrials. El 1857, Canadà va crear el Museu de l'Educació i Anglaterra va obrir una secció d'educació que contenia una biblioteca, mobles i material educatiu. El 1864 va ser Rússia la que va organitzar cursos, conferències, va editar materials i va col·laborar en la distribució de mobiliari escolar amb l'objectiu d'ajudar en la formació dels mestres, soldats i obrers. Després de l'exposició de París de 1867, el 1871 es va crear un museu escolar que tenia com a objectius col·leccionar llibres, material escolar i quadres. L'exposició universal de Viena de 1873 va generar el naixement dels museus de països com Àustria, Hongria, Itàlia i Suïssa. En esta mateixa línia, el 1877 va néixer el museu escolar d'Holanda; a Berlín es

va introduir la promoció de la cultura científica dels mestres amb la realització de seminaris de tipus pedagògic, i el 1880 el museu de Bèlgica fa exposicions i concursos entre el col·lectiu docent. No pensem que aquest moviment sols es va donar a Europa, ja que el 1866 els Estats Units ja tenia en marxa una oficina d'educació que va ser completada amb el museu d'educació després de l'exposició de Filadèlfia de 1876.⁴

Com podem observar, es va produir un esclat a nivell mundial creant museus relacionats amb l'educació i la pedagogia com resposta a la necessitat de millorar l'educació i formació dels docents per a respondre a les transformacions econòmiques, socials i polítiques que es produeixen al llarg del segle XIX amb la necessitat de consolidar els sistemes educatius nacionals.

L'educació passa a ser tractada com un element essencial en eixe canvi iniciat per la burgesia. A Espanya, el Museu del Prado va obrir el 1819, sent un símbol d'identitat nacional, fet que, com diu Colleldemont,⁵ és un element definitori que també compartirien el primers museus pedagògics d'altres estats.

La necessitat de donar una millor formació als mestres amb noves metodologies, la institucionalització de l'ensenyament primari o la millora de les condicions higièniques dels centres escolars, són, entre d'altres, les raons que dona García del Dujo⁶ sobre l'origen dels museus pedagògics. A estes, altres autors com Cristina Linares,⁷ afegeixen la necessitat de formar els treballadors del nou ordre capitalista, les idees positivistes de la ciència i la necessitat de generar una identitat nacional que estiguera a l'altura dels nous estats nacionals.

Un museu pedagògic, segons Ruiz Berrio,⁸ és «un establiment que comprèn una biblioteca d'obres d'educació, de legislació i administració escolars, llibres clàssics, col·leccions de materials d'ensenyança i mobiliari escolar», el museu

⁴ GARCÍA DEL DUJO, Á. «El museo pedagógico nacional y las corrientes pedagógicas contemporáneas», *Historia de la Educación: Revista Interuniversitaria*, n. 4 (1985), p. 169-182, p. 173.

⁵ COLLELDEMONT PUJADAS, E.; MOREU CALVO, A. C. «El Museo Pedagógico Experimental de Barcelona: enclave para una historia de los pequeños museos pedagógicos», *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, 26 (2007), p. 471-482, p. 472

⁶ GARCÍA DEL DUJO, Á. «El Museo Pedagógico de Madrid a la luz de los museos europeos», *Historia de la educación*, 2 (1983), p. 173-178, p. 176.

⁷ http://www.buenosaires.gob.ar/areas/educacion/programas/me/pdf/museos_pedagogicos_%20museos_esc_olares_museos_de_historia_de_educacion.pdf. Consultado: 23 de noviembre de 2020.

⁸ RUIZ BERRIO, J. «Historia y Museología de la Educación. Despegue y reconversión de los Museos Pedagógicos», *Historia de la Educación*, 25 (2006), p. 271-290, p. 280.

escolar com una col·lecció d'objectes, uns naturals i altres fabricats, destinats a proporcionar als xiquets i les xiquetes idees clares, exactes, de tot el que els rodeja. Una altra característica definitòria és que ha de ser un espai viu que responga a la realitat, que estiga relacionat amb la programació escolar, i que siga una font de recursos per a les diferents matèries.

Álvarez,⁹ després d'analitzar la classificació que fa Ruiz Berrio dels museus d'educació europeus, conclou que tots ells «eren espais de difusió de les investigacions i innovacions educatives, suplint l'espai formatiu que altres institucions no fan, com poden ser les Escoles Normals o les universitats».

2. MUSEU PEDAGÒGIC NACIONAL

El món rural i l'elevat nivell d'analfabetisme entre la població espanyola de l'últim quart del segle XIX va fer, com diu Otero,¹⁰ que el govern liberal presidit per Sagasta es plantejara millorar l'educació primària per a iniciar una transformació social, procés en el qual el col·lectiu docent tenia un paper destacat tenint en compte l'aïllament pedagògic respecte d'Europa i que accions com la prohibició de la llibertat de càtedra en les universitats eren una mostra de la necessitat de canvi.

Podem dir que un dels que va fer front a la situació educativa en España des d'una postura més progressista va ser Julián Sanz del Río després del seu viatge a Alemanya el 1843 on va conèixer l'ideari krausista. Tal com diu Lázaro¹¹ (2011), entre els valencians podem destacar Rodolfo Llopis, que «visità diverses institucions decrolyanes belgues, la Universitat del Treball de Charleroi o l'Institut Rousseau de Ginebra», a Fèlix Martí Alpera, que «assistí a cursos del Bureau International d'Education i viatjà al Museu Pedagògic de París»; Ricardo Vilar, que «visità diversos centres de França i Bèlgica per estudiar la didàctica de la llengua», o l'inspector de Castelló Isaac Faro de Vega que va visitar «diverses escoles i institucions culturals de França, Bèlgica i Suïssa». Aleshores, apareixen dos postures diferenciades, els tradicionals i els innovadors. Els primers, seguidors dels postulats de la jerarquia catòlica,

⁹ ÁLVAREZ DOMÍNGUEZ, P. «Nuevo concepto de los museos de Educación», RUIZ BERRIO, J. (Ed.). *El patrimonio Histórico-educativo. Su conservación y estudio*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2010, p. 144-146.

¹⁰ OTERO URTAZA, E. *Manuel Bartolomé Cossío: pensamiento pedagógico y acción educativa*, Vol. 94. Madrid: Ministerio de Educación, 1994, p. 246.

¹¹ LÁZARO LORENTE, L. «Els mestres i la renovació pedagògica al País Valencià, 1886-1976», *Educació i Història: revista d'història de l'educació*, [en línia] (2001), p. 161-187.

apostaven per mantenir l'estructura social defensant un sistema de valors sustentat en metodologies tradicionals on l'alumnat té un rol passiu. Per altra banda estaven els innovadors, encapçalats per la Institució Lliure d'Ensenyança, en endavant (ILE), on la majoria dels seus membres eren burgesos liberals. Volien canviar la societat i apostaven per utilitzar metodologies noves, com diu Mateo,¹² «...que capacite al alumnado para participar de forma activa en el proceso educativo». Proposaven l'increment pressupostari i dur a la pràctica noves formes d'educar, seguint els plantejaments de pedagogs com Fröbel i Pestalozzi.

Així, la ILE, creada i dirigida per Francisco Giner de los Ríos, posa en marxa un canvi més que necessari. Junt a Manuel Bartolomé Cossío, alumne i després professor d'aquesta institució, van aportar llum al nostre sistema educatiu gràcies a les visites i els intercanvis de materials amb altres centres educatius europeus donant a conèixer metodologies, materials i noves idees entre el col·lectiu docent nacional.

Com ja hem vist abans, el naixement dels museus pedagògics respon en part a les col·leccions tant de les exposicions universals com d'altres actes, com és el cas del Museu d'Instrucció Primària de Madrid, que va replegar materials del Congrés Nacional Pedagògic de 1882,¹³ en el qual es va aprovar per unanimitat la conveniència dels Museus Pedagògics. Allí mateix, Manuel Bartolomé Cossío proposa, entre altres coses, una ensenyança activa i cíclica, el rebuig al llibre de text, una educació integral i la millora en la formació dels docents, en especial, els destinats al món rural.¹⁴

Autors com Hernández¹⁵ defensen, considerant que el director del Museu Pedagògic era Manuel Bartolomé Cossío, que aquesta institució havia nascut arran de la ILE. El reglament d'aquest museu assegurava la seua autonomia, allunyant les qüestions polítiques i dirigint tots els seus esforços a l'àmbit educatiu. Defensava la reforma de les escoles normals i de l'ensenyament primari, i era en aquest sentit en què el Museu podia i devia ajudar a fer

¹² MATEO DE CASTRO, J. «El museo: un espacio educativo para la igualdad social. El caso pionero del Museo Pedagógico Nacional en España (1882-1941)», *El Futuro del Pasado*, 8 (2017), p. 83-120. <http://dx.doi.org/10.14516/fdp.2016.008.001.003>

¹³ GARCÍA DEL DUJO, Á. «El Museo Pedagógico de Madrid a la luz de los museos europeos», *Historia de la educación*, 2 (1983), p. 169-182, p. 177.

¹⁴ OTERO URTAZA, E. (1994). *Manuel Bartolomé Cossío: pensamiento pedagógico y acción educativa* [Vol. 94]. Madrid: Ministerio de Educación, p. 29

¹⁵ HERNÁNDEZ FRAILE, P. «Museo pedagógico nacional», *Boletín de la Anabad*, vol. 37, nº 4 (1987), p. 615-620, p. 616.

possible la renovació pedagògica.¹⁶ Açò implicava tenir els professionals que pogueren dur a terme aquesta tasca, així com posar en marxa intercanvis amb altres països europeus o el foment de la formació docent.

Amb l'objectiu de reforçar la independència del Museu, les tres seccions que tenia (didàctica, material i d'institucions complementàries) estaven cobertes per concursoposició entre mestres, inspectors, professors i catedràtics. Tant el director, com subdirector, secretari primer i segon, estaven assimilats a tots els efectes al professorat de les Escoles Normals. I el Reial Decret de 6 de maig de 1882 establia que el Museu depengués directament de la Direcció General d'Instrucció Pública, així com la creació de museus pedagògics en totes les províncies per a poder difondre les novetats pedagògiques.

Era un museu essencialment pedagògic, mostrava les novetats educatives europees, i servia més per a formar els mestres que per als alumnes. És així com Cossío el va presentar en la Conferència Internacional de Londres de 1884. A més de ser el transmissor de les novetats de l'altra part de la frontera, també feia públiques les seues pròpies investigacions i innovacions, tot compensant així les Escoles Normals i les universitats. És a partir de 1886 quan adquireix el nom de Museu Pedagògic Nacional amb l'objectiu, com diu Otero,¹⁷ de respondre als canvis que pretenia dur a terme en tots els nivells educatius nacionals.

Comptava, entre altres coses, amb una biblioteca que arregljava llibres de text per als mestres, tractats de pedagogia, de consulta i de pedagogia general; així com una secció dedicada a les revistes i publicacions periòdiques tan europees com americanes. També tenia una secció circulant per a lectors, xiquets i mestres. Replegava coses materials com ara mobiliari, plànols o altre tipus de material escolar; i realitzava, com proposa García,¹⁸ formació als docents com ara en les ciències físiques i químiques.

Malgrat que aquesta activitat docent va anar minvant en la dècada dels anys vint del passat segle, amb un nombre menor de publicacions i accions formatives, deixant d'organitzar les colònies escolars i reduint la seua tasca a les funcions informatives i de biblioteca; la flama encesa per Cossío no s'apagava, ja que alguns mestres castellanencs, convençuts del que defensava i proposava el director del Museu Pedagògic Nacional, volien seguir els seus passos i fer possible en la seua província una nova realitat educativa.

¹⁶ OTERO URTAZA, E. *Manuel Bartolomé Cossío... op. cit.* p. 255

¹⁷ OTERO URTAZA, E. *Manuel Bartolomé Cossío... op. cit.* p. 198.

¹⁸ GARCÍA DEL DUJO, Á. *El museo pedagógico nacional... op. cit.* p. 173.

3. MUSEU PEDAGÒGIC PROVINCIAL DE CASTELLÓ

Ja en la primera part del segle xx la situació educativa és més que preocupant a les escoles d'arreu del país, i en especial a les rurals, on les de Castelló en són un exemple. Com afirma García,¹⁹ «dentro del orden social era considerado un gasto superfluo e incluso pernicioso el dedicado a cualquier educación que se extendiera a las clases trabajadoras, campesinas u obreras, más allá de los rudimentos básicos que les permitieran cumplir sus funciones». A més a més, segons Mateo,²⁰ més de la tercera part dels mestres, «carecía de la titulación correspondiente, y la inmensa mayoría vivía con sueldos mezquinos». Al que calia afegir «la limitadísima formación que recibían los docentes en las Escuelas Normales», la falta d'escoles «estimado en más de 4.000; las condiciones de habitabilidad –luz, calefacción, espacio y mobiliario, etc.– de las existentes y la práctica ausencia de materiales de enseñanza». Tots aquests factors impedién «la aplicación práctica de los contenidos teóricos y reducía la educación a la transmisión unidireccional de contenidos, que debían retenerse no a través de su comprensión y puesta en práctica, sino únicamente mediante la repetición memorística».

Davant d'una realitat tan dura, i convençuts els docents dels postulats de la ILE, hi ha exemples de com des de les províncies es veia amb esperança la posada en marxa d'una institució que podia millorar la seua tasca docent i ajudar unes classes socials oblidades per les polítiques estatals. Així, en el mes de març de 1924, Ramón Ramia,²¹ mestre rural de les Coves de Vinromà, localitat situada en l'interior de la província de Castelló, escriu un article en la revista *La Escuela*, que es va publicar el dia 26, en el qual informava els seus companys de professió que ja feia un any que funcionava el museu pedagògic de Còrdova amb molt bons resultats. El seguien quant a la seua creació els de

¹⁹ GARCÍA, M. «Días de emoción intensa. Sobre el entusiasmo y sus propietarios», *Historia y Memoria de la Educación*, 2 (2015), p. 73-96.

²⁰ MATEO DE CASTRO, J. El museo: un espacio educativo para la igualdad social... *op. cit.*, p. 89.

²¹ Ramón Ramia Querol, mestre republicà, va ser militant i fundador de la FETE valenciana, va formar part de l'ala marxista del sindicat, va participar en la creació del Front Únic de Magisteri Nacional, va exercir en les Coves de Vinromà durant 12 anys (1918-1930), on va ser premiat pel Ministeri d'Instrucció Pública per crear la Mutuallitat Escolar. Coneixedor de les noves metodologies va aplicar la tècnica Freinet, i els centres d'interès de Decroly. En 1936 és nomenat director de l'escola annexa de la Normal de València i el 1937 va ser Conseller Mestre del Consell Nacional d'Assistència Social; participà en les evacuacions de xiquetes i xiquets per la Guerra Civil. Després d'estar dos anys en presó va sobreviure fent classes fins que el 1969 el van readmetre com a mestre un any antes de jubilar-se.

Palma i el de Santander. La importància que li dona a la creació d'una xarxa de museus pedagògics demostra que en el cas de Castelló encara s'estava gestant.

Esta marcha triunfante que sigue la institución nos aumenta la esperanza de que las proposiciones que, en última Junta General de nuestra asociación, se hicieron sobre este punto, lleguen a ser aceptadas y veamos pronto comenzar los trabajos de organización.

Feia un al·legat demanant i posant blanc sobre negre el fet que destacats personatges del món educatiu no s'implicaren molt més accelerant la creació i posada en marxa del Museu Pedagògic de Castelló, queixa que podem veure en escrits posteriors.

No podemos callar nuestro dolor al ver que, ante ese movimiento que se hace general para establecer los museos pedagógicos provinciales, quedamos nosotros mudos e indiferentes, siendo así que comprendemos lo que valen, que lo sentimos y deseamos. Extrañamos muchísimo que aquellos a quienes en tantas ocasiones admiramos y seguimos en sus escritos sobre todos los problemas de la Escuela, no hayan salido de su quietismo y comiencen la campaña que en nuestra provincia se necesita para convertir en realidad lo que sigue siendo un deseo.

La necessitat que foren personatges rellevants del món educatiu qui ressaltaren els valors i potencialitats d'aquesta institució, és manifesta, ja que considerava que la seua influència podia ajudar que el col·lectiu docent apostara pel Museu. Açò donaria valor i importància a l'educació.

Ellos son quienes han de formar la opinión y decidir a todos los maestros para que apoyen y trabajen en pro de esta obra que abarca todas nuestras cuestiones, que por la trascendencia de sus actos y el significado de todos los elementos que ha de atraer para el desarrollo de su vasto programa, alcanzará un concepto digno de clase y le ha de conservar aquel prestigio y dignidad que corresponde a la alta misión que la sociedad le confía.

Dos anys més tard, tornem a trobar un article del mateix mestre en la mateixa revista del 12 de maig de 1926 (mostra de la seua implicació i interès per l'educació), en el qual podem veure que la demanda de creació del museu

pedagògic provincial no va ser atesa i sol·licitava molta més implicació a la Directiva i Permanent de l'Associació Provincial de l'Ensenyament.²²

Con gran placer recordamos la asamblea y cursillo de perfeccionamiento que tuvieron lugar en la capital de la provincia en los últimos años y que tanto contribuyeron a mejorar la opinión que del Magisterio tenía el pueblo.

Les accions dutes a terme van empoderar el col·lectiu docent i els van mostrar metodologies i tècniques noves que de segur els ajudarien a la millora de la seua tasca docent.

Con estos actos, los maestros de la provincia aumentaron sus inquietudes por el mejoramiento profesional en todos los órdenes y salieron sugestionados por las nuevas orientaciones que los documentos ponentes y oradores supieron transmitir con el calor de su convicción, de manera elocuente y a veces práctica.

Destacava que al docent li feien falta actuacions com les descrites per a mantenir un nivell de coneixements pedagògics i didàctics que estigueren a l'altura de les necessitats i li ajudaren a estar actualitzat quant a nous corrents pedagògics.

El Maestro, por lo general, necesita un orientador permanente, un complemento de la alta Inspección, de los libros, la prensa, las asambleas y cursillos.

Per a ell, com a mestre de poble que era, defensava i feia pública la necessitat urgent de trobar a Castelló el que ja demanava dos anys abans.

El maestro rural, sobre todo, necesita, poder encontrar en sus visitas a la capital de la provincia, entre otras cosas, lo que con tanta

²² El moviment associacionista del magisteri es va conformar dins del marc de la constitució i el desenvolupament de l'escola nacional, fet que va passar al llarg del primer quart del segle XX. Període en el qual es buscava la regeneració nacional, i en el discurs dels polítics, amb independència de la tendència que foren, apareixia sempre l'exaltació de l'escola i el mestre com a vehicle i protagonista de la formació de la pàtria. Açò va donar lloc a una escola primària amb un caràcter nacional. La mesura més característica d'aquest model era que l'Estat finançava totes les despeses de la primera ensenyança, generant la independència del mestre respecte dels òrgans polítics i administratius locals, augmentant-los el sou, establint un sistema d'ascensos sense haver de canviar d'escola, creant un grup d'inspectors de caràcter tècnic i establint escoles graduades. Podem dir que el reformisme cultural i social, i les reivindicacions corporatives del magisteri, van ser els dos eixos fonamentals que van marcar el creixement i la consolidació de l'escola primària de l'època.

insistencia viene pidiendo año tras año el ínclito amigo Sanchís,²³ el Museo Pedagógico, el centro formado por cuantos se entregan a la obra de la educación del pueblo y los que de alguna manera prestan su cooperación a la misma.

Sol·licitava tenir, com tenien altres mestres d'altres províncies, una institució de referència que els ajudés en les tasques educatives i els millorés la situació penosa en què es trobaven.

Precisa que los maestros de esta provincia, al igual que los de Córdoba, Santander y otras provincias, tengamos en la capital lo que no podemos hallar en el pueblo, en la obra individual y en los libros, que sea fruto del esfuerzo colectivo, de la aportación común.

Pensava que tots els companys de professió estarien interessats com ell estava a tenir una institució pionera en l'àmbit educatiu que els ajudaria a estar actualitzats pedagògicament parlant, el que tindria com a resultat una millor educació.

¿Quién no querrá en sus visitas a Castellón poder deleitarse unas horas en el MUSEO para poder «ver material» para la enseñanza de las distintas materias escolares, que dicho centro tendrá en exposición permanente?

Considerava que compartir els materials elaborats era bàsic per a conèixer què s'estava fent, així com per a ajudar els docents a veure què podien fer en el futur.

¿Quién duda que a todos sería sumamente grato ver y contrastar con sana intención, los trabajos que las escuelas de la provincia, incluso la Normal, aportarían al mismo?

En esta línia també defensava la necessitat de conèixer les publicacions fetes quant a llibres i materials editats, i la importància que estiguera fet per una institució de reconegut prestigi i de referència provincial.

¿No sería conveniente a todos poder conocer las obras escolares de todas las casas editoras españolas, con solo pedir las el MUSEO?

²³ José Sánchez Asensi (1883-1962), com a mestre empenedor i reformista, entre altres coses va crear una biblioteca infantil el 1916 i la Mutualitat Escolar el 1924 amb la voluntat d'ajudar l'alumnat amb necessitats. Al final de la Guerra Civil va passar a ser el director del «Grupo Escolar Ejercito» de Castelló.

La comparació amb la capital andalusa demostrava l'interès per aconseguir aquesta institució, i destacava l'ajuda que podia prestar a un col·lectiu docent caracteritzat per uns sous baixos.

¿Y qué de extraño tiene aquí, como en Córdoba, consiguiera la Inspección cuál es su manifiesto deseo, concentrar en el Museo de la capital las Bibliotecas circulantes, que con la propia del Museo, irradiara sus libros por toda la provincia, para que con solo los gastos de correo pudiera el Maestro leer aquellas obras que hoy no lee, o si lo hace, tiene que gastar en ellas más de lo que el reducido sueldo le permite en activo?

En l'article trobem la seua proposta de coses que el Museu podria fer en benefici del magisteri provincial, augmentant la cultura i orientació de la classe, a mesura que passava de ser un òrgan passiu a actiu. I seguia dubtant, com en l'anterior article, veient tots els beneficis que aportaria, que hi haguera cap mestre que no volgués que el Museu Pedagògic Provincial fora una realitat.

Creemos sin miedo a equivocarnos, que no habrá ningún compañero que no desee la organización de este organismo, que no se le ha de exigir ningún dispendio.

Si estos postulats eren certs i compartits per tots, continuava sense poder entendre ni les raons ni els motius pels quals no es materialitzava la seua proposta.

Y siendo así, ¿cómo se suceden los tiempos y con ellos pasan por la Directiva de nuestra Asociación y por la Sección de Cultura prestigiosos compañeros, llenos como la Inspección de ideales y deseos de conseguir una más rápida renovación, sin que llegue a tener efectividad el anhelado Museos Pedagógico Provincial?

Al mateix temps, i una vegada més, reconeixia que per a posar en marxa esta institució era bàsic que els seus companys de professió, i tot el col·lectiu docent que vivia a Castelló, havia d'implicar-s'hi molt més.

A nadie se le oculta que el funcionamiento del Museo y sobre todo, el periodo de organización del mismo, exige se consagren con fé y entusiasmo todos los compañeros jóvenes de espíritu y de una manera especial los residentes en la capital, únicos que continuamente podrían acudir para dar su impulso generoso y fecundo al nuevo santuario del Maestro.

Els motius de la inactivitat i la no materialització de la institució que durant tant de temps havia defensat, els situava en la falta de motivació i d'implicació del col·lectiu docent, mostrant d'aquesta manera la desunió existent malgrat les penoses condicions en les quals es trobaven.

Tal vez la falta de entusiasmo que les impulsase al ofrecimiento, sea la causa de que nuestros representantes de la Directiva y Permanente hayan tenido siempre miedo al frío de la soledad y dejaran rodar el tiempo suspirando por otro mejor y de menos indiferencia para llevar a cabo la creación de esta obra de verdadera devoción.

Acaba l'article demanant de forma explícita la participació dels companys i d'un destacat docent provincial per a restablir i posar en la palestra altra vegada la institució que tant anhelava.

Desposeídos de otra intención que la de encarecer, en cuanto sea posible, la llamada que nuestro singular amigo Sánchez hace a la actual Permanente y rogar a la vez a los distinguidos compañeros de la capital tomen con ánimo resuelto la organización del Museo, que tanta trascendencia tendría para la obra escolar de la provincia, esperemos con impaciencia.

El 9 de juny del mateix any apareixia un article en la mateixa revista, signat pel mestre Lorenzo Ferrer, en el qual recordava que dos significatius companys demanaven que es posés en marxa la institució que havia de millorar el magisteri provincial de Castelló.

Los cultísimos y muy queridos amigos Sánchez Asensi y Ramia Querol, nos llaman en forma dulce, como ellos saben hacerlo, para que llevemos nuestras actividades a crear un Museo pedagógico en esta capital.

Recordant les paraules del primer, destaca que l'objectiu principal de la proposta era que tant el centre escolar com els seus alumnes es veren beneficiats.

Como dice Sánchez Asensi, el norte de nuestras Directivas ha sido no hacer distinción entre las concepciones suyas y las que se le presentaban, y en ello somos una continuación: nosotros rechazamos los exclusivismos; en los asuntos solamente buscamos beneficiar a la colectividad, al niño y a la escuela; el mismo cariño nos merecen las

proposiciones de los asociados, que las emanadas de la Directiva; sólo nos fijamos en la bondad de ellas.

Mostra la confiança en el Museu Pedagògic Provincial, en considerar-lo una de les ferramentes més destacades per a la millora docent i generadora de coneixements dels mestres castellonencs.

¿Hablar de las excelencias de esta obra? Ella se alaba por sí sola y no necesita de que nadie la ensalce.

Així mateix reforça la idea anterior animant i deixant clar que els docents havien de donar suport a la construcció del Museu, ja que aquesta institució possibilitaria la seua excel·lència.

Todo lo que signifique orientación de la clase, aumento de cultura, renovación, inquietudes, en una palabra, mejoramiento del Maestro y de la escuela, es tan íntimo, tan de casa, que necesariamente ha de llevar siempre consigo nuestra simpatía y, desde luego, todos debemos estar dispuestos a contribuir con el granito de arena a su realización.

Malgrat no poder comptar amb el Museu, dona a conèixer un fet molt destacat, i és la possibilitat de tenir en la capital un altre element que també ajudaria a la formació pública i a la tasca docent, i, pot ser, seria l'avantsala del futur Museu.

La Inspección de 1ª enseñanza y Comisión Permanente, de acuerdo. Están haciendo gestiones encaminadas a que el Ministerio autorice para centralizar en la capital la Biblioteca circulante, buscando, a la vez un local en condiciones para poder instalarla. Si esto se consiguiera, ya teníamos la base; después se reduciría a que fuésemos agrandando la esfera, laborando todos con entusiasmo, y así como la gota continua llega a horadar la roca, nosotros iríamos aportando un día y otro ejemplares variados, recogidos en las diferentes poblaciones de la provincia, para hacer luego intercambios con otras, aprovecharíamos la generosidad de algunos autores e industriales; solicitaríamos las excelentes obras que edita y regala el Museo Pedagógico nacional; en fin, poco a poco se engancharía la Institución y, sin cejar, llegaríamos a conseguir lo que anhelamos.

Planteja tasques a dur a terme quan el Museu Pedagògic de Castelló ja funcionara, i superaven en molt les exposicions estàtiques d'obres escolars.

Con los trabajos ejecutados en las diferentes escuelas, creo debería hacerse algo más que exhibirlos en el Museo. Al reunirse los asociados en Juntas Generales, convendría celebrar conversas pedagógicas, o simplemente charlas familiares, en las que también tomaría parte la Inspección; y con los trabajos a la vista, se pondrían de manifiesto los modelos empleados y resultados obtenidos; se irían aclarando dudas y corrigiendo defectos, aportando cada uno las observaciones personales apreciadas en su cotidiana labor, para ir depurándolo todo, con lo cual, insensiblemente, se realizaría una verdadera y continua renovación.

Ramón Ramia,²⁴ escribía un artículo en el cual informaba que una provincia gallega había conseguido posar en marcha la institución que tanto él como otros maestros castellonenses desearían tener en su capital.

Es ahora «La Coruña» la afortunada provincia que ha conseguido el logro de sus ideales pedagógicos, en cuanto a la organización del Museo Pedagógico se refiere.

Les seues paraules pretenien conscienciar els companys de professió, i al mateix temps, motivar-los a iniciar accions que havien de tenir com a fruit l'anhelat Museu Pedagògic Provincial.

Con esta obra han podido dar los entusiastas compañeros coruñeses, una prueba más ante el pueblo, de que toda su preocupación por los problemas escolares no se traduce solamente en promesas en forma de frases más o menos floridas que llenen columnas en la prensa o den lucimiento al conferenciante, sino que presentan algo real, útil y de grandes rendimientos inmediatos, aunque para ello, claro está, precise la actuación de todos o la mayor parte de los Maestros de la provincia.

Una mostra de la importància del Museu era que aquest ajudaria a maximitzar accions que d'altra forma hagueren tingut un menor ressò.

Su apertura, que tiene lugar el día de la «Fiesta del Libro», será de una doble solemnidad por hacerla coincidir con una exposición de problemas escolares. Para los Maestros coruñeses tiene virtualidad la «Fiesta del Libro» del presente año, pues con el Museo les proporciona su Biblioteca Provincial.

²⁴ RAMIA, R. «El Museo Pedagógico Nacional», *La Escuela*. Num. 889, Año XIV (1926), p. 4.

A més a més, acaba l'article amb una doble intenció, en primer lloc transmetre un missatge d'esperança al col·lectiu docent, i l'altra, la d'informar els lectors de les accions que s'estaven duent a terme per aconseguir tan desitjat objectiu.

Nosotros también esperamos ver satisfechos nuestros deseos pues, desde la sesión de nuestra Permanente en 26 de mayo último, se lleva a las gestiones para conseguirlo en nuestra provincia, y, aunque no hemos podido experimentar el placer de saber el resultado obtenido hasta ahora, confiamos se dará un impulso definitivo en la próxima Junta General.

Tot pareixia anar endavant, i el 16 de març de 1927 veiem publicada, en la secció de notícies de la revista *la Escuela*, una nota sense autor en què un dels més importants defensors del Museu presentava un pla per a la nova institució.

El ilustrado maestro de Vinaroz D. José Sánchiz nos envía un proyecto de Museo Pedagógico.

El 23 del mateix mes i any, apareix un article²⁵ en aquesta revista, en resposta a Ramón Ramia i a Francisca Sorní,²⁶ en el qual el primer que feia era respondre a les seues cartes i agrair-los la perseverança en la correspondència demanant que es fera realitat el Museu Pedagògic Provincial; i en segon lloc, informava dels acords als quals s'havia arribat.

En la última Junta general, se rogó en consideración la propuesta y adquirió problema oficial, y el Presidente, nuestro buen amigo Artero, tuvo la deferencia de comunicarnos que la Presidencia hacía suya la propuesta y que se nos confería honrosa distinción de presentar la propuesta para estudiarla y llevarla a la realidad.

La importància dels personatges que estaven en el projecte era un fet destacat per a Sánchiz, i així ho feia explícit en el mateix text.

Tenemos la seguridad de que con tan buenos padrinos como lo son los compañeros que integran la Permanente y la Sección de Cultura,

²⁵ SÁNCCHIZ ASENSI, J. «Museo Pedagógico Provincial», *La Escuela*, Año XV, Núm. 908 (1927), Castellón.

²⁶ Francisca Sorní Santolaria, va ser una de les quinze alumnes de la primera promoció de grau elemental del curs 1868-1869 de la Normal de València, i una de les 7 que va exercir. Va ser mestra de Càlig (Castelló). Defensora, junt a Ramón Ramia, del Museu Pedagògic Provincial.

el Museo será fecundo en realizaciones que serán acicate para producir más y mejor en la función docente y contribuirá a que se rinda por parte de autoridades y pueblo, justicia a los relevantes méritos del Magisterio público.

Degut a la insignificança pròpia i amb el dubte d'encertar en la redacció de les bases per a posar en marxa el Museu, proposava les accions i finalitats de la futura entitat. El primer al que feia referència era al mobiliari.

Exposición de moblaje y decoración escolar y de material de enseñanza. (Las casas editoriales y constructoras podrían dejar en calidad de depósito, mobiliario, aparatos, etc., sería un reclamo eficaz).

Els llibres i els materials editats eren el segon dels aspectes a desenvolupar en les accions que podria fer el Museu.

Biblioteca circulante de carácter provisional, de obras nacionales y extranjeras, con préstamos por plazos de quince días, renovables en casos excepcionales como preparación de temas, ponencias, estudios bibliográficos, etc. (Todos los maestros de la provincia podríamos prestar o donar obras).

Com que consideraven fonamental el coneixement d'altres realitats i la necessitat d'estar informats del que hi havia fora de la seua escola, proposaven que el Museu tinguera a la disposició dels mestres revistes especialitzades en educació.

Servicio de la prensa profesional – toda la del cambio con La Escuela- revista de Pedagogía, Revista de Escuelas Normales, La Enseñanza. Los Anales de pueblos de habla española y francesa; periódicos escolares e infantiles, etc.

Al mateix temps, la seua proposta preveia l'apartat burocràtic, ja que en l'escola no sols es feien tasques docents, també hi ha aspectes administratius que s'havien de resoldre. L'organització i gaudi del temps lliure d'una forma ordenada i pedagògica també es tenia en compte en les funcions proposades.

Servicio de información y estadística para auxiliar la obra del Estado y responder a las consultas de las autoridades y de los maestros. Organización y dirección de las colonias escolares de vacaciones.

Les accions formatives per als mestres eren fonamentals dins de les tasques que es proposaven dur a terme en el Museu. La possibilitat de participar

en diferents laboratoris ajudaria en la tasca docent dels mestres, motiu pel qual també es preveia en les tasques d'aquesta institució, així com el futur professional dels estudiants.

Organización de conferencias -Ateneo pedagógico- cursos breves sobre cuestiones y problemas de enseñanza, métodos, ensayos, etc.; misiones pedagógicas y centros de colaboración. Iniciar laboratorios de Física, Química, Psicología experimental, Museo de Historia Natural. Índices de orientación profesional.

La possibilitat de tenir recursos audiovisuals a l'abast del professorat, els possibilitava entrar en un món molt més motivador per als alumnes. I l'organització de mostres dels materials elaborats per les diferents escoles seria un element exemplar per als docents en veure noves possibilitats de tasques a dur a terme.

Depósito de «films», postales, dispositivas, ejemplares de Historia Natural y de productos de la industria, dispuesto todo esto para el servicio de intercambio, tan necesario en los momentos actuales en que muchas escuelas tienen aparatos adecuados y sienten la inquietud de formar su Museo. Exposiciones escolares por partidos o por regiones dentro de la provincia, como propone el admirado Lillo Rodelgo.

I acaba les seues propostes fent pública la necessitat de coordinació entre totes les entitats i elements que estan en l'escola. També reconeixia que pot ser el que proposava no fora prou ampli i, així, aspectes que podien ser interessants, els deixava la porta oberta a preveure noves propostes.

Nexo entre la Escuela Normal, Inspección, Sección administrativa y Magisterio. No sabemos si el programa es omnímodo, es decir, si lo abraza y comprende todo; de no abrazar y comprender todo lo que debe estructura el organismo, doctores hay en la clase, que sabrán completar las bases y al contrario, si nos excedimos y precisa la poda, suficiente discreción reconocemos en la Permanente para que haga el expurgo que proceda.

Per a més informació fa referència a la normativa que havia regulat la creació d'altres Museus Provincials així com la possibilitat de comunicar-s'hi.

Si se estima pertinente, recomendamos la lectura de la R.O. del 8 de octubre último, sobre el Museo Pedagógico de La Coruña (R.O. del

Ministerio correspondiente al 27 de noviembre) y si se desean acopiar más datos requiéranse a los Museos de Palma de Mallorca y La Coruña.

De totes les accions proposades, n'hi ha una que té especial consideració, ja que li dona un paper destacat per a mostrar el món educatiu a la societat en general:

En un punto hacemos hincapié; en el de las exposiciones escolares y lo destacamos porque ellas además de evidenciar la manera de hacer, que es renovada constantemente por la sugestión de frecuentes lecturas e insinuaciones de la Inspección, será el baremo demostrador de la labor intensa que el Magisterio realiza para contribuir al resurgimiento de España; será un grafismo que anulará el pobre concepto que de nosotros se tiene; serán normativas para unos, sugerentes para otros; formularán la ecuación de un valer que se nos regate; se nos verá «de cerca» llevando la escuela al pueblo; el Museo será una cosa viva y para el anabolismo del Museo, solo requiérase VOLUNTAD...

Sánchez acaba l'article citant un destacat escriptor, i arenga els docents a posarse en marxa i apostar pel Museu Pedagògic Provincial.

Rememórese lo que dice Azorín en su novela «La Voluntad»: «En las viejas catedrales, el pueblo fervoroso abre los cimientos de sus templos, talla las piedras, levanta los muros, cierra los arcos, pinta las vidrieras, forja las rejas, estofa los retablos, palpita, vibra, gime en pía comunión con la obra magna».

El dia 30 de març de 1927 eixia publicat a la revista *La Escuela* l'acord de la Junta sobre la creació del Museu Pedagògic Provincial, així com la possibilitat de matisar les propostes fetes pel mestre de Vinaròs.

Siendo de interés general que en los asuntos de la Asociación intervengan todos los maestros que así lo deseen, la Permanente ha creído conveniente dar un plazo de un mes, al objeto de que los compañeros asociados, formulen aquellas modificaciones, alteraciones o enmiendas que estimen pertinentes al proyecto formulado por el ponente Sr. Sánchez. Con las observaciones de los maestros y con los datos que se reciban de Palma de Mallorca y de La Coruña, la Comisión Permanente estructurará el correspondiente Reglamento y procurará dar forma a un anhelo justamente sentido por un importante sector de nuestra asociación.

Malgrat parèixer que ja era imminent la creació del Museu Pedagògic de Castelló, en el *Boletín de Educación*,²⁷ veiem que la realitat és una altra ben diferent de la que semblava. El mestre José Sánchiz Asensi escrivia, l'agost de 1937, un article que comença fent un recorregut pels números publicats en la revista *La Escuela*, el 9 de juny de 1926 de Lorenzo Ferrer; l'acord de la Junta general de desembre de 1926, en la qual Francisca Sorní i Ramón Ramia van defensar la necessitat de crear el Museu, i la deferència del president de la mateixa, Vicente Artero, de comunicar a la Permanent que feia seua la proposta.

Teníamos entonces la seguridad de que con tan buenos padrinos el Museo por el que con tesón hemos propugnado sería fecundo en realizaciones que serían acicate para producir más y mejor en la función docente y contribuiría a que se rindiera, por parte de autoridades y pueblo, justicia a los relevantes méritos del Magisterio español.

Després explícita de forma clara les mateixes accions i finalitats que havia de dur a terme el futur Museu Pedagògic de Castelló. I deixa clara la decepció per no tenir ja en marxa la institució per la qual tant havia lluitat.

Esto, casi íntegramente, lo escribíamos en Marzo de 1927. Ha pasado una década y seguimos creyendo que tiene palpitante actualidad y así nos lo han corroborado los camaradas que forman el C.E. de la F.E.T.E²⁸ en nuestra provincia y el Director Provincial de Enseñanza, quienes con palabras de aliento y la promesa de eficaz ayuda nos estimulan para que no cejemos en el empeño que tantos años ha que nos obsesiona, y que mereció ser aprobado en toda su integridad por la Permanente de la A.P.²⁹ en sesión celebrada el 4 de junio de 1927.

4. CONCLUSIÓ

Els processos de renovació pedagògica, determinats per la participació i el compromís actiu del professorat, van sorgir malgrat les condicions, tant de vida com professionals del col·lectiu docent. Podem dir que l'aïllament dels

²⁷ SÁNCHEZ ASENSI, J. «El Museo Pedagógico Provincial», *Boletín de Educación*, n. 4 (1937). Castellón.

²⁸ C.E. de la F.E.T.E (Comissió d'Educació de la Federació Estatal de Treballadors de l'Ensenyament)

²⁹ A.P (Associació Provincial)

docents rurals va dificultar aquests processos de renovació en afavorir la rutina pedagògica, limitant-los moltes vegades a les zones urbanes.

La necessitat, i la voluntat de reforma, d'un sistema educatiu que no garantia el dret a l'educació, amb una baixa qualitat, unes deficients infraestructures i una nefasta organització educativa, feia que foren els propis mestres els que demanaren i dugueren a terme accions i reformes que li corresponien a l'Estat. Dificilment es podia millorar la situació educativa si els propis ensenyants no milloraven la seva preparació professional i cultural, i feien pròpia la renovació pedagògica.

Les idees krausistes portades per Julián Sanz del Río, junt amb els plantejaments de reconeguts pedagogs com Decroly, Fröbel, Montessori, Pestalozzi, o les propostes defensades per la ILE com l'educació integral, els jocs, les excursions, el treball manual, la coeducació, o el laïcisme, entre d'altres, van deixar el seu pòsit en alguns membres del col·lectiu docent, els quals, conscients de la situació i la seua manca de formació bàsica oferida per les Escoles Normals, defensaven la creació dels Museus Pedagògics Provincials.

El cas del col·lectiu docent de Castelló és una mostra de les necessitats, mancances i demandes d'aquest sector en les primeres dècades del segle xx. Alguns veien en aquestes institucions la manera de mitigar, compensar i inclús esmenar eixes carències per a donar el valor que li corresponia a una funció docent tan desprestigiada socialment.